

КОБЗАРСЬКА ТРАДИЦІЯ НА КУБАНІ

Єсіпок В.М., Іваниш А.А.

Київський національний університет культури і мистецтв

Автори досліджують тенденції розвитку кобзарської традиції Кубанського краю, окреслюють внесок видатних кобзарів-бандуристів у поширення Кубанню традиції кобзарювання. Доходять висновку, що розвиток кобзарського мистецтва на Кубані, не зважаючи на його досягнення, все ж носив переважно аматорський характер.

Ключові слова: кобзар, бандура, бандурист, Кубань, козаки.

Постановка проблеми. Не зважаючи на те, що традиційна культура українського народу була і є в центрі уваги багатьох українських і зарубіжних дослідників – гуманітаріїв, вона далеко не повністю описана і досліджена. В статті під мова про самотутнє явище в традиційній культурі українців східної діаспори – мистецтво гри на кобзі (бандурі), принесене на Кубань українцями – козаками-запорожцями наприкінці XVIII сторіччя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження історії кобзарсько-бандурного мистецтва знаходимо у працях музикознавців: В. Дутчак, І. Зінків, Л. Мандзюк, В. Мішалова, Н. Морозевич, О. Смоляка, Н. Супрун, Б. Фільц та інших; музичних етнологів та етноорганологів: С. Грици, А. Іваницького, Ф. Колесси, Г. Хоткевича та інших; краєзнавців, кобзарознавців, літературознавців: В. Ємця, І. Зінчишина, Б. Желтинського, Г. Кушнерика, У. Самчука та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На Кубані бандуру сприймали не лише як музичний інструмент, але як інструмент, який ідентифікувався з Україною, яка ще тоді не мала своєї державності. А. Чорний казав ще у 1920-х роках, що бандура – це четвертий символ Незалежності України [8]. Однак кобзарська традиція на Кубані на сьогодні досліджена лише частково, фрагментарно. Незважаючи на певну міру вивчення видатних постатей бандурного мистецтва української діаспори, зазначена проблематика дотепер залишається «білою плямою» у вітчизняному бандурознавстві

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Дослідити тенденції розвитку кобзар-

ської традиції Кубанського краю, окреслити внесок видатних кобзарів-бандуристів у поширення Кубанню традиції кобзарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наприкінці XVIII ст. на Кубань примусово було переселено цвіт українського народу – запорізьке козацтво, яке акумулювало і сформувало незалежний дух української нації, що поширився по всій Україні. Характеристику музичності козацтва надав осаул Кіяшко, який констатував, що козаки «...грали на кобзах, скрипках, варганах, лірах – «релях», басах, цимбалах, козах, свистіли на сопілках, і тут же інші просто співали. Але особливо любили церковні співи, які давали їм справжню, ні з чим незрівнянну насолоду... Цю ж любов до музики і співів вони перенесли з собою і на Кубань, куди переселились в... 1792 році» [9]. Василь Ємець писав, що на Кубані ще до революції 1917 року були «...козаки-бандурники... їхня кількість так хутко зростала, що за царя мала їх майже кожна паланка (станція. – *уточнення наше*) [6].

Найменше дослідженою сьогодні є історія кубанського кобзарства кінця XVIII – XIX століть. Але й наявні сьогодні дані доводять стійку і безперервну кобзарську традицію, яка зберігалася у Кубанському краї кількома родинними поколіннями. О. Нирко називає одну із відомих кубанських кобзарських династій, що була започаткована ще за часів Запорізької Січі і тривала до середини XX століття. Це знамениті Кравченки: Степан (XVIII ст., Запорізька Нова Січ – початок XIX ст., хутір Новомихайлівський, Кубань), Михайло (кінець XVIII ст., хутір Михайлівський,

Запоріжжя – перша половина XIX ст., хутір Новомихайлівський, Кубань), Тарас (XIX ст., хутір Новомихайлівський – початок XX ст., Кубань), Василь (XIX ст., хутір Новомихайлівський – ?), Кость (1888, Сіськ – 1944, Уфа) [9].

Кобзарський Ренесанс на Кубані розпочався з початку XX століття і за кілька десятиліть набув масового характеру. Про це говорять і низка авторів-сучасників. С. Баклаженко, зокрема зазначає, що «...серед іншого виду музичного мистецтва на Північному Кавказі, як ніде на Україні, дуже поширена і має велике виховне значення гра на старому народному інструменті – бандурі. Кобзарське мистецтво починає розвиватися тут з 1905 року...». Зрозуміло, що у статті, написаній 1929-го року, можливим був лише наступний висновок: «...але буйного розвитку воно (тобто кобзарське мистецтво. – *пояснення наше*) набуває з приходом радянської влади на Кубань» [9]. Додамо лише, що з історії нам відомо, що етап відродження бандурного мистецтва на Кубані був недовготривалим, і зовсім скоро – у 1930-х роках бандура зазнала жорстоких репресій, як і майже все українське життя на Кубані.

Відродження кобзарсько-бандурної традиції на Кубані у першій чверті XX століття було обумовлено трьома факторами: живучістю кобзарської традиції, численними гастролями по Кубанському краю прославлених кобзарів з материкової України та активною організаційно-просвітницькою діяльністю «бандурного батька» Миколи Богуславського. Серед найвідоміших «гастролерів» – кобзарів того часу О. Нирко називає [9] Івана Кравченка-Крюковського (1820-1885), Михайла Кравченка (1858-1917), Григорія Кожушка (1880-1938). Під їхнім безпосереднім або ж опосередкованим впливом стають визначними бандуристами, що вписали не одну яскраву сторінку в історію кобзарства, артисти Кубанського симфонічного оркестру: Конон Безщасний (1884-1967), Зот, Сава та Федір Діброва, Конон Йорж (1898-1963), Степан Жарко (1899-1943), Іван Шеремет. Зокрема, К. Безщасний понад 30 років концертує по Кубані, Україні, в Казахстані й Сибіру, створює й керує кобзарською студією в українському технікумі в кубанській станиці Полтавській. Ф. Діброва бере участь у створенні першої державної капели бандуристів у Києві. С. Жарко засновує чоловічу капелю бандуристів у станиці Канівській, К. Йорж гастролює по Казахстану, Кубані й Росії.

Окрім концертної діяльності розвивається і бандурне просвітництво: Микола Богуславський організовує при Катеринодарській «Просвіті» дві Кубанські кобзарські школи (1913-1916 рр.), в яких навчається близько сорока учнів. Першу школу веде бандурист Василь Ємець (1890-1892), другу – Олексій Обажко (1883-1971). Школи забезпечуються переважно діатонічними бандурами визначного київського майстра Антонія Паплинського, що стимулює масове розповсюдження кобзарського мистецтва на Кубані. Ці школи підготували цілу плеяду визначних кобзарів – бандуристів (як чоловіків, так і жінок): Адамовича-Глібова, Докію Дарнопих, Настю і Свирида Сотниченків, В. Тищенко, А. Чорного та багато інших. Бандура стає улюбленим і популярним інструментом; дехто з бандуристів (Пе-

тро Бугай, Іван Куліш, Федір Діброва, Михайло Теліга, Зенон Конограй та ймовірно й інші), навіть ідучи на фронт, не розлучалися з нею [9].

Популярність і попит на бандурне мистецтво сприяли появі на Кубані своїх талановитих майстрів бандур: О. Нирко називає імена Миколи Вереса (1884-1937) із ст. Саратівської, Григорія Гусара та Прокопа Смолки (1887-1947) із ст. Канівської, Павла Кікота із м. Геленджика, Дмитра Крикуна із Краснодару, Кузьми Німченка (1899-1973) та Антіна Чорного (1891-1973) із ст. Пашківської, Тихона Строкуна (1902-1965) із ст. Новопашківської, Семена Турчинського (1901-1995) із ст. Азовської та інших [9]. Кубанські бандурні майстри самостійно вирішували низку проблем кобзобудування, наприклад, Г. Гузар уже в 1923 році конструє бандуру з хроматичним звукорядом, вибраним (порожнім) грифом, покритим декою з додатковою розеточкою на ньому, а С. Турчинський модифікує сучасну фабричну бандуру, поліпшуючи її акустичні характеристики, при цьому зменшує вагу, удосконалює технологію виготовлення тощо [4, с. 33-35].

Ще один кубанський бандурний майстер К. Німченко конструє концертну хроматичну бандуру з підставкою – ніжкою (як у басолі) і вмонтовує ножний демпфер, розробляє одні із перших в Україні моделі окрестрових бандур [7, с. 33-35]. У квітні 1929 року майстер демонструє свої бандури перед експертною комісією Української державної філармонії в тодішній столиці України Харкові. Інструменти одержують високу оцінку та рекомендацію на їх серійне виробництво. Бандури конструкції К. Німченка випустила Одеська музична фабрика: 14 оркестрових хроматичних бандур (пікколо, прими (1-2), тенорові, баритонові і басові) [7, с. 33-35].

Кубанські бандуристи вирішують і ряд педагогічно-методичних проблем: один за одним з'являються посібники по грі на бандурі. З. Діброва пише «Школу гри на бандурі», К. Німченко – «Підручник гри на бандурі», В. Шевченко – «Школу гри на бандурі в 5-ти частинах», три із цих п'яти частин видаються в Москві (1913-1914 рр.). Ряд практиків-бандуристів створюють обробки народних пісень, народну інструментальну музику, варіації на народні теми, пишуть оригінальні твори для бандури. Наприклад, К. Німченко в 1953 р. подає в українське державне видавництво «Мистецтво» свої твори: «Думка», «Легенда», «Ліричний вальс», «Марш», «Пісня без слів», «Романс», «Українська рапсодія» [7, с. 41-44]. З'являються пісні у супроводі бандури на вірші українських кубанських поетів Т. Іващенко, І. Луценка, І. Прийми та інших [7, с. 44-45].

Нерідко самі бандуристи створюють поетичні тексти і пишуть музику до них. Наприклад, К. Безщасний на заслання в Казахстані (1940-ві рр.) написав і з успіхом виконував твори: «Пісня-дума про Україну» та «То не орли, то не сизі», написані в 1947 р.; С. Жарко – «Легенду про отамана», К. Німченко – «Думу про Велику Вітчизняну війну», а також жартівливу пісню «Сиджу я оце один та й думу гадаю» та інші.

Надзвичайної популярності набула пісня І. Прийми «За гори сонце закотилось» на музику К. Німченка, яка стала народною; її особливо любив виконувати бандурист Роман Чобітько

(1884-1974) та чоловіча капела ст. Канівської. Повний текст пісні був записаний автором у 1985 році від учасника капелі С. Лазаренка. До речі, додамо до наших слів про недовготривалий період кобзарсько-бандурного відродження на Кубані таку ілюстрацію: К. Німченко у 1953 р. пропонував українському Державному видавництву «Мистецтво» ряд власних пісень на слова українських кубанських поетів, але одержав відмову із формулюванням: «Произведения указанных Вами авторов запрещены к изданию и исполнению» [9].

Паралельно із концертно-просвітницькою творчою діяльністю бандуристи організують масове навчання гри на бандурі. Крім згаданих двох шкіл М. Богуславського при Катеринодарській «Просвіті» в 1917 р. організує Кубанську капелю бандуристів кобзар і педагог Кость Кравченко (1888-1944). За часів НЕПу утворюються гуртки, студії, ансамблі, капели при крайовому клубі промкооперації, Будинку працівників освіти, інших установах, в станицях Ільській, Канівській, Полтавській. В цей час кубанські бандуристи створюють капели й ансамблі і за межами Кубанського краю: в Аргентині (А. Чорний), у Владивостоку (П. Шеремет), Москві (В. Шевченко), Одесі (К. Німченко) [7; 9].

Про кобзарсько-бандурне життя на Кубані пише керівник української студії клубу «Нацмен» К. Катаєнко. Він розповідає про гурток бандуристів при студії, який виступав у театрах, клубах, на радіо, та виїжджав до кубанських станиць. При ньому були такі «...знамениті бандуристи як Мамро, Діброва, Рідкобородий, Семенишин, Німченко та інші. Гуртки драматичні, хорові, та бандуристів були по всій Кубані, і клуб давав їм консультації. У деяких станицях робили бандури, наприклад у Полтавській, Канівській, Старо-Мінській, та ін.» Автор залишає нам також свідчення про деукраїнізацію Кубані: «Потім, під час колективізації та скасування українізації», – зауважує К. Катаєнко, – «...клуб «Нацмен» було ліквідовано, також і по всій Кубані» [9].

Особливою активністю відзначалася концертна діяльність кубанських бандуристів. Тогочасна преса констатувала: «Кубанські бандуристи завжди виступають по радіостанціях, всіляких концертах, вечорах, в школах, клубах, хатах-читальнях міста і станиць. Окремі групи бандуристів подорожують. Наприклад, група бандуристів на чолі з Безщасним протягом дев'яти місяців дала понад 300 концертів» [5]. Гастролюють Кубанським краєм ансамбль Романа Чобітька та Євдокії Бандурко зі ст. Ільської, а також чоловіча капела бандуристів Степана Жарка ст. Канівської у складі 17 артистів-аматорів та ін.

По Катеринодарському і крайовому радіо систематично, починаючи з 1924 р., виступають К. Безщасний, М. Горіх, З. Діброва, К. Німченко та ін. К. Безщасний, К. Йорж, Ф. Квітка, С. Назаренко, К. Німченко, В. Шевченко, П. Шеремет та інші успішно працюють і на професійній сцені, концертуючи по Далекому Сході, Кавказу, Середній Азії, Російській Федерації, тощо. У Москві В. Шевченко разом із М. П'ятницьким організують хор селян (згодом Хор ім. П'ятницького),

і в ньому він виступає, як бандурист і лірник. 1912 року засновує при українському гуртку «Кобзар» ансамбль бандуристів у складі 12 осіб, з яким успішно виступає до першої світової війни 1914 року [5].

Бандуристи Кубані безоглядно включаються в події Національної революції 1917-1920 років. Донька Петра Макаренка, члена Кубанської Ради, пише, що «Петро Леонтійович, закликаючи козаків для захисту рідного краю, посилав по станицях і бандуристів, які прославляли Запоріжжя і своїх предків – запорізьких козаків» [9]. Брати Конон і Никін Безщасні та Іван Шеремет у складі тріо бандуристів, Антін Чорний як бандурист-соліст виступають у лавах Кубанської армії, Федір Діброва та Михайло Теліга – в армії гетьмана Павла Скоропадського, потім Української Народної Республіки та багато інших [9]. 1920-1930-ті рр. для бандуристів були важкими: скрізь і завжди кобзарів-бандуристів розгромлюють антиукраїнські сили; «білі» й «червоні» немов би змагались у їх винищенні. Терор розтягнувся на довгі десятиліття: масові розстріли, голодомори, депортації цілих українських кубанських станиць, репресії 1930-х рр. мало кого із кобзарів-бандуристів – виразників національної ідеї та національного духу залишили в живих. Сучасник подій В. Смець констатував: «Та червоні москвини, далєбі, перевершили білих. Либонь не буде помилкою повісти, що ті з козаків-бандуристів, що не мали можливосте вихопитися з-під московського панування, якщо не були помордовані, то вигинули на півночі Московщини, де загинув і останній Кошовий Війська Запорізького – Петро Калнишевський» [9].

Денікін у перший день окупації Катеринодару 1 березня 1918 року розстрілює бандуриста-підлітка Міняйленка (1904-1918) зі ст. Пашківської і Свирида Сотниченка (1880-1919) [6]. Денікінська контррозвідка в готелі Ростова-на-Дону влучає смертельно в спину Миколи Рябовола (1883-1919) – голови Кубанської Ради й кобзаря [9]. І це лише дехто з кривавих жертв розстріляного «кобзарського Відродження» на Кубані.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Розвиток кобзарського мистецтва на Кубані, не зважаючи на його досягнення, все ж носив переважно аматорський характер. Державні структури були до нього якщо не ворожі, то байдужі. Бандура не була допущена в державні музичні заклади, не було впроваджено масовий фабричний випуск бандур ні поодиноці, ні в серійне виробництво. Жодний музичний твір, написаний чи оброблений кобзарями, жодний методико-теоретичний посібник не був надрукований, а якщо й побачили світ три частини з п'яти «Школи гри для бандури» В. Шевченка, то не на Кубані, а в Москві. Нові конструкції бандур розроблялись не в експериментальних майстернях музичних фабрик, а майстрами – кустарями, концертні костюми шили самі музиканти. Зміни цієї тенденції на краще на сучасному етапі збереження кобзарсько-бандурної традиції на Кубані і в сучасних умовах військово-політичного україно-російського протистояння годі й очікувати.

Список літератури:

1. Кияшко И. И. Войсковые певческие и музыкантский хоры Кубанского казачьего войска 1811-1911 годы. – Екатеринодар, 1911.
2. Фарфоровский С. Кобзари на Кубани. Сборник Харьковского историко-филологического товарищества. – Харьков, 1910.
3. Кравченко Ольга Павловна. Эскиз генеологического дерева рода Кравченко. 1800-2000. – Москва, 2005.
4. Левченко И. И. Украинизация Кубани. – Краснодар, 1991.
5. Баклаженко С. Українська культура на Північному Кавказі // Червоний шлях. – Харків, 1929. – №№ 3-6. С. 174-175.
6. Смець В. І. У золоте 50-річчя на службі Україні. Про козаків-бандурників. – Голлівуд, 1961. 359 с.
7. Омельченко А. Розвиток кобзарського мистецтва на Україні: Дисертація (машинопис). – Київ, 1967. – 108 с.
8. Чорний Антон. История бандуры на Кубани // Казачий вестник. – Прага, 1943. – № 15, 16, 17.
9. Нирко Олексій. Доля українських кобзарів-бандуристів на Кубані [Електронний ресурс] // Режим доступу: file:///C:/Users/Boss/Downloads/eine_2001_10_4.pdf.

Есипок В.Н., Іваниш А.А.

Киевский национальный университет культуры и искусств

КОБЗАРСКАЯ ТРАДИЦИЯ НА КУБАНИ**Аннотация**

Авторы исследуют тенденции развития кобзарской традиции Кубанского края, определяют вклад выдающихся кобзарей-бандуристов в распространение Кубанью традиции кобзарства. Приходят к выводу, что развитие кобзарского искусства на Кубани, не смотря на его достижения, все же носил преимущественно любительский характер.

Ключевые слова: кобзарь, бандура, бандурист, Кубань, казаки.

Yesipok V.M., Ivanish A.A.

Kiev National University of Culture and Arts

COBZAR TRADITION IN KUBAN**Summary**

The authors investigate the tendencies of the development of the kobzar tradition of the Kuban Krai, outlining the contribution of the outstanding kobzars-bandurists to the spread of the Kuban tradition of cobbler. It comes to the conclusion that the development of kobzar art in the Kuban, despite its achievements, nevertheless was mainly amateurish.

Keywords: kobzar, bandura, bandura, Kuban, Cossacks.